

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 58, 2011, pp 34–56

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Annika Ström, Södertörn University College.

Title "Praiseworthy virtues. Classical epideictic theory in early modern treatises" [Dyra och dugliga dygder. Klassisk epideiktik i tidigmodern retorisk teori].

Abstract Orations written during the 17th century in Sweden, for example at the death of Gustav II Adolf, exhibit a profound and extended knowledge of the topics of laudation. This article will show how the topics for *genus demonstrativum* and laudation in the classical treatises were transmitted through rhetorical treatises from early modern times. The function and importance of epideictics during this time will also be in focus.

Keywords epideictic, rhetorical function, classical treatises of rhetoric, renaissance treatises of rhetoric.

*Annika Ström, docent i latin, professor i retorik vid Södertörns högskola
Email: annika.strom@sh.se*

Annika Ström:

Dyra och dugliga dygder

Klassisk epideiktik i tidigmodern retorisk teori¹

Orationer från svensk stormaktstid, exempelvis skrivna kring Gustav II Adolfs död, uppvisar en djup och stark kunskap om lovprisningens topiker - vad som bör hyllas och hur. Denna artikel vill visa hur tidigmoderna retoriska handböcker traderar de klassiska föreskrifterna om topikval inom *genus demonstrativum*, samt lyfta fram och problematisera lovprisningens roll under denna epok.

I Rostock i december 1632 hyllades Gustav II Adolf genom ett ceremoniel som varade i tre dagar. Under dessa dagar hölls vid universitetet fyra längre orationer över den svenske kungen. Lärdomssätets professorer, doktorer och lärare samt studenter utgjorde den ofta apostroferade publiken. Talen innehåller långa sörjande och klagande passager över den nyligen avlidna kungen.² Fokus i orationerna ligger dock på lovprisning.³ I de fyra talen används i princip samma topiker

- 1 Jag använder här tidsangivelsen 'tidigmodern' för att inkludera retoriska traktat från sen renässans i Europa (sent 1500-tal och tidigt 1600-tal) samt orationer från 1600-talets första hälft.
- 2 Talen trycktes 1633 i Rostock. Se e.g. Erman, W., & Horn, E.: *Bibliographie der deutschen Universität: Zweiter, besonderer Teil.* (Leipzig und Berlin, 1904), s. 880.
- 3 Talen är naturligtvis begravningstal till sin natur och innehåller elementen klagan, lovprisning och tröst. I denna artikel intresserar jag mig primärt för de lovprisande partierna. Begravningstal och texter vid dödsfall finns beskrivna och analyserade i exempelvis Ström, A.: *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre.* Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 38. (Stockholm, 1994). Kennedy, G.: *The Art of Persuasion in Greece.* (Princeton, New Jersey, 1963.), s. 154-166, diskuterar begravningstexten i det klassiska Grekland.

och lovprisningens formas på likartat vis. De följer en tydlig norm som går tillbaka på en lång tradition av lovprisande. Talen är naturligtvis verbala och litterära deklamationer under högtiden men lovprisningens funktion tycks gå långt utanför att vara blott underhållning. De lovprisande passagerna är långa och omständliga. I det andra talet, skrivet och hållet av professor i etik Johannes Huswedelius, struktureras lovprisningen som ett argumenterande tal, där argument presenteras som lyfter fram konungens dygder och ställer dem i jämförelse med både mytologiska och historiska storheter. Författaren argumenterar för det rimliga i att en så stor person dör vid så ung ålder genom att visa på tidigare kända och berömda exempel. Han framför och vederlägger möjliga invändningar mot att det är ärbart att dö vid ung ålder. Det finns uppenbarligen anledning att lyfta fram kungens dygder, att framhäva i att han var en mäktig och viktig ledare, trots att han stupat i kriget.

Denna artikel skall lyfta fram teorier om lovprisningens topiker (med särskild uppmärksamhet på hyllning av härskare) i ett antal retoriska handböcker, både från klassisk och senare tid.⁴ Epideiktikens roll och funktion i det tidigmoderna samhället kommer också att diskuteras. Det verkar troligt att lovprisningen när den praktiseras under 1600-talet handlade om mer än att utifrån en persons dygder begråta ett dödsfall. Talen framställer dygderika förebilder och fungerar även som ett politiskt ställningstagande vid sidan av den självskrivna underhållande avsikten.⁵

Enligt Aristoteles är det epideiktiska talet förknippat med ett ceremoniellt tillfälle och har sitt fokus på topiker som handlar om att hylla eller dess motsats. Han skriver även att genren ger utrymme för författaren att paradera med sin retoriska teknik och kunskap. Han ger instruktioner om vilka dygder som är de främsta och som bör lovprisas.⁶ Men det epideiktiska talet får mindre utrymme än de andra genrerna och dess funktion tycks mindre viktig även om Aristoteles ser möjligheten till övervägande och påverkan av beslut även hos denna genre;⁷ dock är, enligt Aristoteles, det politiska talet det svåraste, det mest krävande och värdigaste. De romerska traktaten, Ciceros *De Inventione* och den anonyma *Rhetorica Ad Herennium*, konstaterar

- 4 Lovprisningens struktur och innehåll har varit i fokus i mitt arbete med orationer över Gustav II Adolf, som jag bedrivit de senare åren. Mitt arbete utgör ett delprojektet inom det av Östersjöstiftelsen finansierade "Överhetens odödliga beröm" /.../ (2008-2010), projektledare Nils Ekedahl.
- 5 Som en språngbräda in i den epideiktiska teorin använder jag här tal från Rostock 1633; dessa används även avslutningsvis för att knyta ihop såväl tankarna kring lovprisning som den klassiska tidens teori med den tidigmoderna epokens teori. Just dessa texter ger oss även möjlighet att resonera kring ceremonielet i sig kring de epideiktiska talen (se nedan). Den läsare som önskar mer förankring i existerande tal och fler analyser av texter hänvisar jag till min kommande projektrapport, vilken kommer att bestå av ett flertal analyser av orationer till Gustav II Adolf och Karl XI.
- 6 Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*. (Oxford University Press, New York, 1988), s. 22-23. Dessa dygder är rättfärdighet, mod, måttfullhet, storslagenhet, storsinnet, frikostighet, mildhet, förtänksamhet och klokhet, dygder som återkommer i senare traktat. Aristoteles 1366a36-38.
- 7 Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*, s. 56 et alibi. Jfr Kennedy, G.: *The Art of Persuasion in Greece*, s. 152-203, för en genomgång av epideiktiken i den grekiska retoriken.

att det är rättegångstalet som kräver mest,⁸ en åsikt som speglas i dessa texters disposition och det utrymme som ges åt de olika genrererna (jfr nedan).

Epideiktiken, eller *genus demonstrativum*, hade alltså inte en framträdande plats hos de klassiska retorerna i Rom. Den vilade i skuggan av de mer imposanta talgenrerna som avhandlar det offentliga rummets tal, talet i den politiska församlingen och i rättegångssalen (*genus deliberativum* och *judiciale*) eller utgjort ett inlägg i dem båda. Ciceros framställning av *genus demonstrativum* i *De inventione* kan illustrera detta; genren tilldelas två paragrafer (§176-177) i slutet av verket (med hänvisning till tidigare kapitel). Detta kan jämföras med rättegångstalet som behandlas §14-154. Genrernas olika glansperioder beskrivs av Vickers (1988); det politiska talet stod i fokus för den romerska retoriken under republiken. Under kejsartiden hade rättegångstalet seglat upp som värdig konkurrent, men dessa båda genrer förlorade sedermera sin position och betydelse i och med att förutsättningarna i samhället förändrades. Detta gjorde däremot inte det demonstrativa talet som tvärtom vann i kraft till att vara allenarådande under senare tider.⁹ Epideiktikens roll och betydelse betonas dels av *progymnasmata*-övningarna men också exempelvis Menander Rhetors traktat (se nedan).¹⁰ Renässansens poetik- och retorikförfattare följer detta spår och ägnar just lovprisningen och dess olika subgenrer stor uppmärksamhet.

Senare tiders forskning har också uppmärksammat epideiktikens roll och funktion; diskussionen har rört epideiktikens plats som betydelsefull och med en kraft att via framhävande eller tillbakahållande av olika dygder skapa och styra samhället och dess normer.¹¹ Från en konsensus från mitten av förra seklet kring att den epideiktiska genren var ett litterärt uttryck som hade föga att göra med argumentativa strategier har en forskning vuxit fram med en mer nyanserad och flerspektrig teori kring genren.¹² Centralt för kommande teorier om genrens funktion blir möjligheten att skapa och sprida gemensamma värderingar som tjänar ett syfte för det aktu-

8 Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*, s. 26.

9 Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*, s. 52-62; han kommenterar (s. 56) de olika handböcker-
nas sätt att framställa ramar för *genus demonstrativum*.

10 Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*, s. 59-62.

11 Miecznikowski Sheard, C.: "The Public Value of Epideictic Rhetoric"; i: *College English*. Vol. 58, no. 7 (1996), s. 767-770 och 771-780, sammanfattar en stor del av den epideiktiska forskningen under senare år. Hon diskuterar olika forskares syn på det epideiktiska talet; främst handlar det om att komma bortom definitionen av epideiktik som ett tal som handlar om lovprisning och dess motsats, men hon tar också upp aspekter som exempelvis epideiktikens undervisande funktion, publikens roll, ethos eller ceremonielets funktion. Jag har valt att nedan, utan anspråk på att täcka hela detta forskningsfält, ta upp några av dessa infallsvinklar som jag upplever belyser just 1600-talets orationer och deras funktion, allt enligt Miecznikowski Sheard, s. 773-774: "Rather than offer yet another definition to compete with the rest, I want to suggest that the many existing conceptions of what epideictics is and does must be understood to describe a composite but fluid whole which any particular definition can describe only in part".

12 Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L.: *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. (Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1969), s. 49-51, utgår från tanken kring epideiktiken såsom just ett litterärt uttryck, men öppnar samtidigt för att där finns ett argumentativt perspektiv, som syftar till att skapa 'anslutning' (adherence) till gemensamma värderingar för ett samhälle och därmed kunna leda till handling från individens sida.

ella samhället/landet/staden, som i sin tur präglar invånarnas ställningstagande och handling.

Enligt Condit har epideiktiken som uppgift att skapa, vidmakthålla, och förändra de värderingar som utgör ett samhälles gemensamma värdegrund, men även att förhindra förfall när det gäller samma värderingar. Just värderingarna håller ett samhälle samman, men även mindre grupper inom samhället. Tre mer specifika funktioner utreds av Condit; dessa är 'att definiera och förstå', 'att skapa och dela', och 'att uppvisa och underhålla'. Här fokuseras både på den som talar och publiken. Talaren ges en möjlighet att definiera exempelvis lämpliga dygder och publiken möjligheten att förstå dessa. Talaren har möjligheten att utifrån eget syfte skapa en bild av exempelvis lämpliga dygder, samt en möjlighet att dela med sig av detta till sin publik. Talaren ges en möjlighet att briljera med sin retoriska kunskap medan publiken ges möjligheten att njuta av densamma.¹³ Hauser bygger vidare på dessa tankegångar och tillskriver epideiktiken ytterligare en funktion, nämligen den undervisande. De dygder som framställs bildar förebild och blir på så vis ett mönster att lära sig av och att efterlikna. Genom att framställa de lofvärda dygderna och detta genom exempel på levda dygder, alltså personer som genom handling åskådliggör dygder, ger talaren förebilder att imitera!¹⁴

This teaching function is especially highlighted in epideictic oratory, in which the rhetor celebrates public virtue while the audience acts as witness.

The encomiast presents the story of individuals and deeds worth imitating.¹⁵

Detta är ett resonemang som ligger rätt tydligt i Condits tankar även om inte ordet 'undervisande' används. Flera teorier kring epideiktiken roll och funktion utgår således från talarens möjlighet att påverka publiken på olika sätt. Sullivan sätter däremot publiken/åhörarna i fokus; han vill omdefiniera den epideiktiska retoriken utifrån publikens reaktion, publikens upplevelse av talet. Han talar om en helig plats där det epideiktiska mötet äger rum, dit publiken får tillträde och där epideiktikens 'utbildande och celebrerande funktioner äger rum'.¹⁶ Detta ställer också själva ceremonin i fokus; inom dess ramar verkställs talets effekt.

Epideiktikens roll utifrån den ceremoni i vilken det ingår diskuteras av forskningen. Snickare behandlar själva ritens, eller ceremonins funktion, och av intresse här är att den har liknande drag som tillskrivs epideiktiken, nämligen att påverka folket, att lyfta fram gemensamma föreställningar, att skapa samhällelig gemenskap och delaktighet och påverka till handling.¹⁷ Den enskilda ceremonien blir så en del i ett

13 Condit, C. M.: "The Functions of Epideictic: The Boston Massacre orations as exemplar", *Communication Quarterly*, Vol. 33, No. 4 (1985), s. 284ff.

14 Hauser, G. A.: "Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality", *Rhetoric Society Quarterly*, Vol. 29, No. 1 (1999).

15 Ibid., s. 17.

16 Sullivan, D.: "The Ethos of Epideictic Encounter", *Philosophy and Rhetoric*, Vol. 26, No. 2 (1993), s. 128: "One can almost call such a place sacred, for it is the place where the educative and celebratory functions of epideictic take place, the place where the continuing ideology of an orthodoxy is given birth /.../".

17 Se Snickare, M.: *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus*

större ceremoniel som innefattar manifestationer att vitt skilda slag för att skapa en bild av en härskare eller kung, enligt Burke.¹⁸ De olika uttrycken och representationerna som beskrivs här bidrar tillsammans till Louis XIV offentliga bild; det rör sig konst, litteratur, numismatik, olika ritualer och konstformer i dessa. Carter kopplar ihop ritualens funktioner direkt med den epideiktiska retorikens funktioner och tillskriver därmed epideiktiken samma funktioner som ritualen har; på så vis får epideiktikens en roll av social handling och kan förstås därefter.¹⁹ Genren (och samtidigt ritualen i sig i vilken talet fungerar) förmedlar enligt detta synsätt 1) en kunskap som är annorlunda än den som genereras av annat tal; 2) den skapar *communitas*, det vill säga den formar och förstärker de gemensamma värderingar som finns i ett samhälle; och slutligen 3) den ger deltagarna/åhörarna vägledning i hur de skall leva sina liv.²⁰ Epideiktikens binds på så vis tydligt ihop både med den faktiska ceremonin i vilken talen framförs, men även med den större ritualen som tjänar syftet att skapa en bild av en person.

Om lovprisning

Låt oss nu ställa lovprisningens teori och topiker i fokus.²¹ Bland de klassiska retorerna tycks Quintilianus leverera den mest noggranna genomgången av genus demonstrativum (bok 3, kap. 7 10-28);²² den innehåller vad som kan lovprisas (nämligen gudar, människor, djur samt icke levande ting) och hur detta skall ske. Cicero fattar sig kort, såsom ovan nämnts, och hänvisar till tidigare genomgång av topiker i samband med *genus deliberativum*. Det anonyma verket *Rhetorica ad Herennium* ägnar ett antal paragrafer åt att beskriva lovprisningens topiker och hur de skall organiseras. Ciceros *De inventione* och den anonyma *Rhetorica ad Herennium*, de mest lästa retoriska traktaten under klassisk tid, var också de retoriska texter som bevarades i flest handskrifter och därmed traderades och användes flitigt under renässansen. De ansågs grundläggande, klara och tydliga.²³ Även om de romerska traktaten inte håller *genus demonstrativum* som den mest framträdande av genrer tar

Tessin den yngre. (Stockholm, 1999). s. 179f. för en sammanfattning.

- 18 Jfr Burke, P.: *The Fabrication of Louis XIV*. (New Haven & London, 1992), passim, och särskilt s. 15f.
- 19 Jfr också Beale, W. H.. "Rhetorical performative discours: A new theory of epideictic.", *Philosophy and Rhetoric*, 11 (1978).
- 20 Carter, M. E.: "The Ritual Function of Epideictic Rhetoric: The Case of Socrates' Funeral Oration.", *The International Society for the History of Rhetoric Rhetorica*, Vol. IX, No. 3 (1991), s. 213f.
- 21 Hardison, O. B. Jr.: *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice*. (Chapel Hill, 1962), s. 24-42, i kapitlet "Rhetoric, Poetics, and the Theory of Praise", beskriver vad han kallar 'the theory of praise' och går igenom lovprisningens roll som litterär kritik från Aristoteles fram till renässansens kritiker. Hans fokus är på utvecklingen av litterära genrer som bygger på lovprisning (ibid. s. 28).
- 22 Quintilianus *Institutio oratoria* är en självskriven text för att representera det första århundradet efter Kristus. Tacitus *Dialogus de oratoribus*, också från romersk kejsartid, ger inte samma detaljinformation om olika retoriska procedurer utan är snarare en diskussion om retorikens status och betydelse.
- 23 Jfr Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 28.

de ändå upp genrens kärna – själva lovprisningen, men med likheter och skillnader som förtjänar att belysas.²⁴ Jag skall nedan beskriva de tre verkens kapitel om lovprisning för att göra en jämförelse. Vad är likartat och på vilket sätt skiljer de sig från varandra? Vidare skall undersökas hur de klassiska författarnas tankar har förvaltats av senare retoriker. Renässansens retoriska teori, med författare som J. C. Scaliger, Jacobus Pontanus och Gerhardus Vossius,²⁵ vilka alla instruerar om lovprisning, diskuteras därefter. På vägen till de senare traktaten kommer jag att passera via Grekland och de grundläggande retoriska övningarna *progymnasmata*; sofisten Menander Rhetor som visats ha stor betydelse för renässansens retoriker kommer också att inkluderas.²⁶ Hur förhåller sig då Menander till de romerska klassikerna? Och hur framställs lovprisningen hos renässansens retoriker?

Ciceros *De inventione*

De inventione får här presentera Ciceros syn på lovprisning. Boken behandlar i sin helhet topikval. Bok II ägnas åt att beskriva och förklara de tre klassiska genrernas möjliga topikval. Det epideiktiska talet (genus demonstrativum) avhandlas i två korta paragrafer vilka avslutar verket; Cicero delar in lovprisning i tre delar; den kan ske utifrån själens dygder (*animi virtutes*), utifrån kroppsliga företräden (*corporis virtutes*) samt genom yttre tillgångar/prestationer (*extraneae virtutes*). Såsom kroppsliga dygder räknas hälsa (*valetudo*), skönhet (*dignitas*), styrka (*vires*) och snabbhet (*velocitas*); yttre saker kan vara äromärkelser (*honos*), rikedom (*pecunia*), ingifta släktband (*affinitas*), börd (*genus*), vänner (*amici*), fosterland (*patria*), makt (*potentia*) och liknande.²⁷

Cicero säger inget här om lämpliga själsliga dygder utan hänvisar till det deliberativa talets genomgång av personargument.²⁸ Här lyfter Cicero fram två huvuddygder: ärlighet (*honestas*), vilket bör användas när man har att göra med människor, och nyttan (*utilitas*), att använda för ting.²⁹ Under rubriken ärlighet finns fyra underordnade begrepp, vilka i sin tur kan delas upp i olika delar:

- 24 Läsarna hänvisas här till Loeb-seriens utgåvor med engelsk översättning.
- 25 Urvalet här består av traktat som användes i norra Europa under 1600-talet och som på något vis fokuserar på lovprisningens olika subgenrer. Jfr exempelvis Ström, A.: *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre*, s. 46f.
- 26 Här kan nämnas att Lausberg, H.: *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. (Stuttgart, 1990) i kapitlet om *genus demonstrativum* har Quintilianus framställning av lovprisningen som modell och utgångspunkt, med hänvisningar till Menander Rhetor och Priscianus *Praeexercitamenta*. Detta ger en fingervisning om vilka handböcker som hade störst betydelse. Jfr också Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 60-61.
- 27 Cicero, *De inventione*, II, 59, 177: "Laudes autem et vituperationes ex eis locis sumentur qui loci personis sunt attributi, de quibus ante dictum est. Sin distributius tractare qui volet, partiatur in animum et corpus et extraneas res licebit. Animi est virtus cuius de partibus paulo ante dictum est;"
- 28 Cicero, *De inventione*, II, 59, 159-165. Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 56 menar att det epideiktiska talet på så vis binder ihop politik med etik.
- 29 Olika topiker att ta upp under rubriken 'nytta' är ära (*gloria*), värdigheter (*dignitas*), inflytande (*amplitudo*), vänskap (*amicitia*).

Ärbarhet (*honestas*)1. Klokhet (*prudentia*)

Minne (*memoria*), intelligens (*intelligentia*), förutseende (*providentia*)

2. Rättrådighet (*justitia*)

Fromhet (*religio*), pliktkänsla (*pietas*), tacksamhet (*gratia*), hämndkänsla (*vindicatio*), vördnad (*observantia*), sanning (*veritas*)

3. Tapperhet (*fortitudo*)

Storslagenhet (*magnificentia*), tilltro (*fidentia*), tålmod (*patientia*), uthållighet (*perseverantia*)

4. Måttfullhet (*temperantia*)

Självbehärskning (*continentia*), mildhet (*clementia*), blygsamhet (*modestia*)

Det viktigaste ämnesvalet i en lovprisning är alltså själsliga dygder och dessa får en noggrann behandling. De andra två möjligheterna, fysiska företräden och yttre tillgångar, behandla summariskt. Cicero avslutar §177 med en kommentar angående dygder, vilken återkommer i de senare handböckerna; kroppsliga dygder och externa tillgångar skall inte lovprisas i sig utan snarare hur innehavaren av desamma använder sig av dem.³⁰

Rhetorica ad Herennium

Även *Rhetorica ad Herennium* ger en tredelad ram för presentation av dygder: 1) utifrån yttre förhållanden/saker (*ab externis rebus*); 2) utifrån fysiska tillgångar (*ab corporis commodis*); 3) utifrån själens dygder (*ab animi virtutibus*).³¹

Dygder som har med yttre saker att göra är ursprung (*genus*), utbildning (*educatio*), rikedomar (*divitiae*), ställning i samhället (*potestates*), hedersutmärkelser (*gloriae*), medborgarskap (*civitas*) och vänskapsrelationer (*amicitiae*). Såsom kroppsliga tillgångar räknas snabbhet (*velocitas*), styrka (*vires*), skönhet (*dignitas*) och hälsa (*valetudo*), medan själsliga dygder kan vara klokhet (*prudentia*), rättrådighet (*justitia*), tapperhet (*fortitudo*) och måttfullhet (*modestia*). Vi kan omedelbart konstatera att de lovvärda dygderna stämmer väl överens med det som ovan sammanfattats utifrån Cicero.³² Men ordningen i framställningen är annorlunda; i *Ad Herennium* sätts de själsliga dygderna sist. Efter den kortfattade presentationen av uppdelnin-

30 Cicero, *De inventione*, II, 59, 178: "Videre autem in laudando et in vituperando oportebit non tam, quae in corpore aut in extraneis rebus habuerit is de quo agetur, quam quo pacto his rebus usus sit." Det handlar alltså om dygder i handling, en diskussion som går tillbaka till Aristoteles *Ethica Nichomacea* (1367b27-29), där det påpekas att en persons handlingar bör beskrivas såsom skapade av de goda kvaliteterna hon besitter.

31 *Rhetorica ad Herennium* 3,6,10-15. Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 56, påpekar att denna text ger "only a sketchy treatment of epideictic".

32 De själsliga dygderna presenteras också i samband med det deliberativa talets topiker, ibid. II,2,3.

gen av dygderna och dygderna själva föreslår författaren en progression i lovprisningen som förklarar skillnaden; en lovprisning bör inledas med yttre omständigheter (börd och utbildning), varpå de kroppsliga tillgångarna kan lyftas fram (snabbhet, styrka, skönhet och hälsa), men detta på ett klokt vis så att om man exempelvis prisar personens styrka bör man framhäva att styrkan förvärvats på ett hederligt och ädelt sätt (jfr Cicero). Därefter återvänder man till de resterande topikerna under yttre omständigheter och framhäver dessa genom att fokusera på de själsliga dygderna; personens rikedom, ställning, hedersutmärkelser och vänskapsrelationer ses alltså via rastret av de personliga kvaliteter som tillförskansat personen allt detta.³³ De själsliga dygderna blir på så vis motorn och det primära även i denna framställning.

Quintilianus *Institutio oratoria*

Enligt Quintilianus är det lämpligt att formulera lovprisningen utifrån den lovprisades livsbana, på så vis att man börjar med att hylla personens bakgrund (*ex tempore quod ante eos fuit*); därpå hyllar man personens faktiska livsbana/livsgärning (*ex tempore quo ipsi vixerunt/vivunt*). Slutligen avhandlar man vad personen har lämnat efter sig (*ex tempore quod est insecutum*), en *series naturalis*.³⁴

Lovprisning av personens bakgrund bygger på topiken *genus* (*patria, majores, parentes* – alltså fosterland, förfäder och föräldrar). Vid lovprisning av personers livsbana finner vi rubriker som känns väl igen från de tidigare traktaten; utifrån själens dygder (*ex animo*), utifrån kroppens dygder (*e corpore*), och utifrån yttre tillgångar och hur man använt dessa (*ex bonis extra positis*). När det gäller de två sista stegen är Quintilianus mindre detaljerad än föregångarna medan han för det första steget, själsliga dygder, är mer detaljerad och olika alternativ beskrivs; en tidsbaserade presentation av dygder kan göras. Dygden medfödd duglighet (*indoles*) skall var i fokus för barndomen, disciplin (*disciplina*) för ungdomen, samt personens handling och vad han åstadkommit för övriga åldrar. Man kan också ställa upp lovprisningen av själsliga egenskaper utifrån ett antal dygder, och här återkommer tapperhet (*fortitudo*), rättträdighet (*justitia*), måttfullhet (*continentia*) och övriga dygder. Slutligen kan man också ställa upp denna del av lovprisningen genom att hålla fram personens livsverk och lovprisa dessa antingen utifrån en tidsbaserad framställning eller genom att framhäva det som åstadkommit genom de viktigaste dygderna. Det sista steget, vad personen lämnar efter sig, kan baseras på andra personers uttalanden och omdömen, på ting som finns kvar, byggnader, lagar, konst, beslut, statyer, äroutmärkelser. Progressionen i lovprisningen, eller hur man presenterar de lovärda dygderna, är alltså tidsbaserad och sker utifrån tidsorienterande rubriker.

Sättet att presentera lovprisningens topiker skiljer sig alltså åt på så vis att Ciceros

33 Ad Herennium III, 7,13.

34 Quintilianus, *Institutio oratoria* 3,7,10-25. Jfr även Lausberg, *Handbuch der Literarischen Rhetorik*, §§244-245. Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 58, hävdar att Quintilianus mer utförliga beskrivning av lovprisningens topiker betonar betydelsen av just denna genre under en något senare tidsperiod.

De inventione och *Rhetorica ad Herennium* grupperar topikerna efter olika typer av dygder medan Quintilianus baserar sin framställning på en indelning som är tydligt tidsrelaterad. Här återkommer de förras indelning av kardinaldygderna som underavdelningar till lovprisningen utifrån den hyllades livsgärning. Vi kan konstatera att de två tidiga handböckerna håller en *series artificialis* som den mest framträdande (med inslag av *series naturalis*) medan Quintilianus framhäver *series naturalis* med inslag av dygdbaserad framställning (*series artificialis*).

De mycket brukade och inflytelserika retoriska övningarna, de s.k. *progymnasmata*, användes i den lägre undervisningen och även här fanns övningar i lovprisning och dess motsats; dessa övningar byggde på naturligtvis på den klassiska retoriken. Av de fjorton övningarna ägnas fem åt *genus demonstrativum* (lovprisning, klander, jämförelse, karakterisering och ekfras).³⁵ Theon skrev på hundratalet den första bevarade handboken av detta slag, men fler skulle följa och Afthonius traktat blev flitigt använt under renässansen.³⁶ Dessa övningar är intressanta då de ger lovprisningens topiker ett stort utrymme och då de tillsammans med Menander Rhetors bok (se nedan) utgör en länk mellan den klassiska tiden och renässansens retorik.³⁷

Lovprisningen enligt Afthonius bör inledas med 'härkomst' (folk, fädernesland, förfäder och fäder) samt 'uppväxt' (yrkesval, färdighet och sedvanor). Lovtalets huvudpunkter är 'livsgärning' (efter sinnelag, kropp och livsöde). Under rubriken sinnelag återfinns de bekanta exemplen mod och förstånd och under kropp finner man skönhet, snabbhet och styrka. Livsöde avser makt, rikedom och vänner. Den temporala strukturen är tydlig men huvuddelen av lovprisningen, livsgärning, är uppställd efter dygderna.³⁸

Menander Rhetor och *Peri epideiktikon*

Menander Rhetors traktat från 200-talet skiljer sig i många avseenden från de tidig-

35 Russell, D.: "The Panegyrists and their Teachers" i: *The Propaganda of Power. The Role of Panegyric in Late Antiquity*. Red. Mary Whitby. (Leiden, Boston, Köln, 1998), s. 33 och 49, betonar att undervisning i epideiktik inte hade någon större plats i den ordinarie undervisningen i retorik just eftersom *genus demonstrativum* inte hade någon tyngre roll i den klassiska retoriken, men utgjorde däremot en återkommande uppgift just i de förberedande övningarna *progymnasmata*.

36 Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 48-49. Om *progymnasmata*, se Hansson, S. (red.): *Progymnasmata. Retorikens bortglömda text- och tankeform*. (Åstorp 2003), passim. Dessa övningar behandlas också av Quintilianus, Bok II, 4-6.

37 Burgess, Th. C.: "Epideictic Literature", i: *Studies in Classical Philology*. Vol. III, 89-254. (Chicago, 1902), s. 106-108, skriver att det från Aristoteles texter fram till slutet av det första århundradet efter Kristus, inte författades någon retorisk handbok av betydelse. Från just den tiden härstammar Dionysius Halicarnassus text om lovprisande generer. Både Dionysius och Menander behandlar olika subgenrer av lovprisning. Medan den förre beskriver sex olika typer av tal går den senare noggrant igenom 23 stycken, varför jag har valt att använda Menander Rhetors text här.

38 Eriksson, A.: *Retoriska övningar. Afthonios' progymnasmata*. Inledning, översättning, kommentar. (Falun, 2002), s. 65-69.

are anförda verken från den klassiska tidens Rom.³⁹ Boken i sin helhet ägnas nämligen lovprisningens mysterier; bok I ger anvisningar för hur olika typer av personer eller ting bör lovprisas (gudar, länder, städer, hamnar, borgar etc), medan bok II i huvudsak utgår från olika tillfällen som kräver lovprisning (ankomster, avsked, bröllop, död och begravning, födelsedagar). Bok II inleds dock med en genomgång av ett tal över en kejsare eller kung (*basilikos logos*).⁴⁰

Menander Rhetor utvecklar lovprisningen av en kejsare i kapitlet *Basilikos logos*.⁴¹ Jag låter här beskrivning bli tämligen detaljerad då denna beskrivning av Menander Rhetor är utförlig, och, såsom vi skall se nedan, antagligen är en förebild för Pontanus motsvarande beskrivning. Vossius hänvisar till Menander Rhetor, bok II, kap. I i ett avsnitt om lovprisning av ledare (*A quo peti debeat ratio celebrandi principis. Item modus vituperandae personae*). Menander Rhetor kan med gott fog anses vara källan till instruktionerna hos de senare författarna.⁴²

I kapitlet *basilikos logos* behandlas lovprisningens struktur i detalj med kommentarer om hur varje topik skall utarbetas och i vilken ordning de skall anföras och varför. Grundstenen i denna typ av tal är stilfiguren *amplificatio*, vilket ger en förstärkning av lämpliga dygder, medan andra, icke existerande eller olämpliga, förbigås i tystnad. Inledningen kan se ut på olika sätt men redan där börjar lovprisningen; det sker genom att i övergripande ordalag peka på personens storhet och jämföra denna storhet antingen med gudomliga dygder eller med kända historiska storheter.

Därefter behandlar man ett antal olika dygder; man börjar med ursprung, där exempelvis fädernesland, födelsestad, familj och födsel kan användas som topiker. Om personen kommer från ett berömt och framgångsrikt land/stad är det av vikt och värde att lyfta fram detta då det förhöjer lovprisningen av personen. Här kan även historiska exempel anföras. Likaså, om personens familj är av stor berömmelse spiller detta över på kejsaren. Om något speciellt tecken har uppenbarats vid personens födsel bör detta nu påpekas, och man kan ta upp jämförelser med Romulus och Cyrus.

Personliga egenskaper måste också framhållas här, och man bör påpeka att detta är tydligt redan då personen föds. Härpå är det lämpligt att gå över till uppväxt; här beskrivs uppväxten, platsen, utbildning, skolgång och anmärkningsvärda dygder som lyst fram i samband med detta, av typen kärlek till kunskap, lätthet i inläring och kunskap i till exempel litteratur och filosofi.

39 Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 60, behandlar Menanders text och dess betydelse för renässansen och särskilt för Scaliger.

40 Lovprisningens topiker kan således utläsas i beskrivningen av *basilikos logos* eller ur exempelvis kapitlet om epitafiet eller begravningstalet (*epitafios logos*), där lovprisningens topiker sammanfattas klart och kortfattat. Dessa är familj, börd, personliga egenskaper, uppväxt, utbildning och livsverk, alltså vad personen i fråga har åstadkommit. Det faktum att huvudpersonen är död verkar inte påverka valet av dygder.

41 *Ibid.*, s. 76-95.

42 Jfr Harsting, P. "The Golden Method of Menander Rhetor", *Analecta Romanae Instituti Danici* (1992), om Menander Rhetors betydelse för renässanspoetik och traderingen av dessa verk till Europa. Se även Krummacher, H.-H.. "Das barocke Epicedium. Rhetorische Tradition und deutsche Gelegenheitsdichtung im 17. Jahrhundert", *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft*, 18 (1974), s. 102 et alibi.

Vad personen har åstadkommit står därpå på tur; här handlar det om saker som personen gjort och hur det visar på hans karaktär. Nästa topik är handling, och den uppdelas på handlingsdygder i krig och dygder i fred. Den viktigaste dygden i krig är naturligt mod. Här tas händelser i krig upp med betoning på beskrivningar av de platser där kriget ägt rum, beskrivningar av bakhåll och slag, av härens utrustning och arméns tapperhet.

En paus kan ske här i mitten av talet genom att låta ett land eller flod tala (*prosopopeia*), exempelvis genom att anklaga dumdristigheten hos dem som försökt erbjuda kejsaren motstånd. Efter pausen återvänder man till beskrivning av framgångar, troféer och segrar. Därpå kommer man till handlingar i fredstid och det handlar då om de bekanta dygderna rättfärdighet, måttfullhet och klokhet (jfr de klassiska författarna ovan). Rättfärdighet kan innebära mildhet mot undersåtar, medmänsklighet mot andra och tillgänglighet. Måttfullhet kan illustreras av att peka på hur kejsarens dygder leder till goda saker för folket, staden och landet. Slutligen bör betonas att utan ledarens klokhet skulle hans gärningar inte varit möjliga, lagar skulle inte ha kunnat drivas igenom.

Den sista topiken att behandla är levnadsförloppet, och här fördjupar man sig i ledarens, familjens, människornas och rikets goda framtid. Här är det lämpligt att göra jämförelser med andra riken för att förstärka effekten.

En epilog skall avsluta det hela; här kan man tala om framgång och god lycka hos städer, och brodera ut detta. Avslutningsvis, en bön om att kejsarens rike skall bestå länge och att hans tron skall gå vidare till hans barn.

Sammanfattningsvis kan hävdas att samma dygder för lovprisning är aktuella hos Menander Rhetor som i de romerska traktaten. De båda grundprinciperna för presentationen finns även här, även om det är en lovprisning som i framställningen utgår från de olika dygderna, om än presenterade i kronologisk form. Menander Rhetor är synnerligen intressant i sin fokusering på det just lovprisande talet, i sin detaljerade beskrivning av hur personen eller objektet för lovprisningen får styra hur de olika topikerna används och utvecklas. Nedan kommer att visas hur detta förvaltas av retoriker under 1500- och 1600-talen, och därmed får stor betydelse för den flora av orationer och dikter som produceras till olika personer och tillfällen under tidigmodern tid.

Handböcker från 1500- och 1600-talen

Den klassiska tidens retorik, såväl de retoriska klassikerna av Aristoteles, Cicero och Quintilianus för att nämna några, och även progymnasmatä-övningarna kom att få en enorm betydelse för retorikens utveckling och användande under renässansen. Gamla manuskript återfanns, lästes, spreds och integrerades i undervisningen under renässansen över hela Europa. Dessa författare inspirerade och användes av samtida författare.⁴³ Av en oändlig mängd handböcker från europeisk renässans

43 Vickers, B.: In Defence of Rhetoric, s. 258f., innehåller en detaljerad beskrivning av situationen i England under renässansen. Han skriver s. 255: ”The history of Renaissance rhetoric is in part the story of the assimilation and synthesis of a great number of classical treatises, together with the many handbooks in the European vernaculars that they inspired.”

skall nu några med särskilt fokus på lovprisningens subgenrer analyseras.⁴⁴

J. C. Scaligers stora verk *Poetices libri septem*⁴⁵ behandlar lovprisning på ett antal ställen.⁴⁶ Scaliger föreslår en lovprisning av personer som grundar sig på fem olika övergripande topiker: personen (*natura*), tillgångar (*fortuna, opes*), utbildning (*institutio*), gärningar (*actiones*) och omständigheter (*circumstantiae*). Vi känner igen rubrikerna men kan konstatera att ordningen på dem avviker.

Under rubriken *natura* finns sedan en tredelad indelning, vilken plockar upp de klassiska dygdena och deras indelning:

Familj (*genus*): föräldrar (*parentes*), förfäder (*avi*), släktingar (*affines*)

Kropp (*corpus*): hälsa (*santitas*), styrka (*robur*), smidighet (*agilitas*), skönhet (*pulchritudo*)

Själen (*animus*): ett fullbordat tänkande som leder till kunskap och en fullbordad vilja som leder till handling (*perfecta contemplatio, cuius finis cognitio; et perfecta voluntas, cuius finis actio*).

Scaliger definierar vidare *fortuna/opes* till att gälla såväl rikets tillgångar som de privata; detta gäller också för *actiones*, och här kan det röra sig om krig, lagar, jordbruk, skeppsfart, men också skepp, byggnader och statyer.

I Scaligers presentation inleds alltså lovprisningen av vad han kallar *natura*; den första topiken inom detta område är just familj och börd, det vill säga topiker som beskriver vad som kommer före personens tid. Kroppsliga företräden och själsliga dygder, med likartat innehåll som i tidigare verk, skall därefter tas upp varpå en räkna topiker som har att göra med vad som personen lämnar efter sig bör behandlas. Scaliger använder en *series artificialis* i sin uppställning, men även i denna kan en kronologisk tanke och progression utläsas.⁴⁷

För motsvarande situation i Sverige, se exempelvis Ström, A.: "Loca et Sententiae. A Study of Composition and Imitation in Two Collections of Funeral Poems, written at the Deaths of Martinus Erici Gestrinius' Sons" i: *Poems for the Occasion. Three essays on Neo-Latin Poetry from Seventeenth-Century Sweden*. Red. Gejrot, C., Ström, A. (Stockholm 1999), s. 77-164, och Ström, A.: "Skrivundervisningens pedagogik hos Johannes Matthiae Gothus. Svensk elementärundervisning under 1600-talets första hälft med fokus på språkinläring och skrivträning" i: *Progymnasmata. retorikens bortglömda text- och tankeform*. Red. Stina Hansson (Åstorp, 2003), s. 113-136.

44 Vickers, *In Defence of Rhetoric*, s. 256, belyser mängden texter från denna period. Utifrån Murphys bibliografi över utgåvor, kommentarer och nya författare innehållande över 600 författare beskriver han dessa texters betydelse för renässansen samhälle.

45 Scaliger, J. C. (1484-1558), författare, lärd och vetenskapsman från Italien. Den retoriska traktaten *Poetices Libri Septem* trycktes postumt i Lyon 1561.

46 Se Scaliger 1561, kapitlen *Laus/Laudatio*, s. 160-161, *Quae quisque laudare posset*, s. 161-162, *Laudationes*, s. 164-165, *Persona*, s. 165. Jag använder här kapitlet *Persona*.

47 Jfr. *Rhet ad Her*. Scaliger tar senare i sitt traktat upp lovprisning inom ramen för andra genrer, exempelvis begravningsstalet. Här påpekas särskilt hur viktigt det är att lovprisningens görs utifrån personens status. Se Scaliger, s. 168: "Materia quoque diuersa: pro Imperatore, pro exercitu, pro vrano Magistratu, pro priuato, viro, foemina, adulto, puero, quorum vnumquodque peculiari ratione tractandum est". Thomas Corraea, en annan samtida retoriker, skriver sina traktat mot slutet av 1500-talet, starkt influerad av Scaligers verk, både till innehåll och ofta även till formuleringar (jfr Ström, A.: *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Back-*

Pontanus' *Poeticarum Institutionum libri III* från 1594 är främst orienterad mot poesi.⁴⁸ Det innehåller tre böcker varav den sista, *De epigrammate*, innehåller ett avsnitt med rubriken *De epitaphio seu Funebri poesi*. Ett inledande kapitel, *Materia funebrium*, behandlar begravningsdiktens övergripande struktur. Här nämns lovprisning i allmänna ordalag; Pontanus skriver allra sist i avsnittet att själens och kroppens prydnader kan lyftas fram, lofvärda handlingar (*egregia facinora*), auktoritet (*auctoritas*), och börd (*genus*) och andra ting. Detta är topiker för lovprisning som vi känner från tidigare verk. Därpå följer alltså ett större antal kapitel som behandlar begravningstexter till olika typer av mottagare. I dessa kan vi se hur lovprisningens topiker, såsom en del av begravningsdikten, bör väljas och anpassas beroende på vilken person som den riktas till.⁴⁹ Ett kapitel skall lyftas fram i detta avsnitt, nämligen *De epitaphio Imperatorum, Regum, Principum, Nobilium et Illustrium* (Om ett epitafium över kejsare, kungar, furstar, adel och berömligheter), i vilket Pontanus utförligt diskuterar lovprisningens utformning.⁵⁰ Detta kapitel motsvarar Menander Rhetors *basilikos logos*, med den skillnaden att den lovprisade personen här är avliden.

Pontanus inleder med att lyfta fram att denna typ av begravningsdikt måste vara mycket väl bearbetad både avseende ord och meningarnas konstfullhet, då imperatorers, kejsares, kungars, ädlas och berömdas auktoritet, storhet och majestät kräver detta. Man kan framhäva att ingen människas makt varit större, ingens liv mer strålande, ingens rykte mer spritt, ingens död mer omtalad, då ”höga torn faller med större kraft”.⁵¹ Pontanus anför här Alexander som ett lämpligt exempel. De inledande orden i detta kapitel föreslår således en slags *amplificatio* i kombination med ståtliga historiska exempla (jfr Menander).

ground and the Social Context of the Genre, s. 46-52). Både Scaliger och Corraea betonar vikten av att anpassa topikvalet i en begravningstext efter den dödes ställning. Jfr Hansson, S.: ”Bröllopslägrets skald och bärens”. *En studie i Lucidors stillfällesdiktning*. (Göteborg, 1975) där just principen om decorum står i fokus. Se särskilt s. 44f., 57f., och 92f.

48 Pontanus, J., *Poeticarum Institutionum Libri III. Editio tertia cum auctario et indice hactenus desiderato. Eiusdem Tyrocinium poëticarum cum supplemento. Ingolstadii. Jacobus Pontanus (1542-1626) var filolog och lärare ibland annat poetik och retorik i Ingolstadt. Jag använder här ett tryck från år 1600. Redan på 300-talet var retorik och poetik bara två sidor av samma mynt, varför det inte är olämpligt att i detta sammanhang studera en handbok som är specifikt orienterad mot poesi. Se e.g. Hardison, O. B. Jr.: *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice*, s. 26.*

49 Nödvändigheten av att lovprisningen anpassas efter personen är alltså central även för Pontanus. Jfr s. 203: “Alia quippe est persona Caesarum, Regum, Principum, alia medicriter nobilium, alia sapientum, alia stultorum, alia magistratum, alia privatorum. Rursum alia puerorum, alia adolescentum, alia mulierum nuptarum, innuptarum, alia opificum.”

50 Övriga kapitel heter *De epitaphio sanctorum, religiosorum, eruditorum, ac sapientum, De epitaphio consanguinearum, item Virginum, et Matrumfamilias De epitaphio Patris, fratris, filiorum, De epitaphio infantium, puerorum, adolescentum, De epitaphio amici, De iocosis et salsis Epitaphiis*. Pontanus behandling av lovprisning över kvinnor behandlas av Ström, *Lachrymae Catharinae*, s. 66-67.

51 Pontanus, s. 206: “Celsae enim graviore casu decidunt turres”. Denna fras är för övrigt vanligt förekommande i orationerna över Gustav II Adolfs död.

Därefter övergår Pontanus till en uppräknings av lämpliga dygder att framhäva. Först anges ett antal själsliga dygder, nämligen framgång i att utvidga imperiet (*felicitas in propagandis imperiis*), klokhet (*sapientia*), rättrådighet i att styra riket (*justitia in administrandis regnis*), mildhet när det gäller att förlåta undersåtarnas synder (*clementia in ignoscendis subiectarum peccatis*), tillmötesgående vid sammankomster (*comitas in congressu*), militär tapperhet och klokhet (*fortitudo et prudentia militaris*); dessa är dygder hos en kejsare; därefter fortsätter uppräkningsen med fromhet i avseende på välgärningar mot människor (*pietas in benefactis erga homines*) och när det gäller att bygga tempel till gudarna (*in templis conditis erga deum*) och att renlärt beakta och sprida religionen (*in tuenda et propaganda religione orthodoxe*) och att förfölja kättare, bestraffa syndare (*in persequendis haereticis, in puniendis flagitiosis*). De uppräknade dygderna tycks ha fokus på den lovprisades livsgärning vilka framhävs utifrån personens själsliga dygder (jfr ovan).⁵²

Pontanus text diskuterar sedan innehållet i en dikt över en ädel person. Här nämns för första gången familj och släkt (*antiquitas familiae*), och gärna skall personens stamträd/släkttillhörighet, och dess dygders inflytande, jämföras med Herkules och Trojanernas. Ännu en ny topik tas upp nämligen rikedomar (skogar, byar, borgar och städer) och därefter diskuteras lovprisning över kroppsliga företräden. Pontanus hänvisar här till Cicero *De Officiis*, bok 1, och säger att det inte alltid är korrekt att lovprisa rikedomar i sig utan endast att väl ha använt sina rikedomar, allt enligt retorikerna. Detta gäller kroppsliga tillgångar och saker som är *extra nos posita*. Dock hyllas denna typ av dygder av folket, vars bedömning poeten är avhängig. Skönhet kan hyllas hos barn och kvinnor, men inte hos män där det finns större dygder att plocka fram (sic). Slutligen, lovprisning kan också ske genom noggrann förklaring av släktens insignier (*ex arguta explicatione insignium familiae*). Pontanus avslutar med några ord om berömda mäns lov; de lovprisas främst för sina handlingar i tjänsten (*Illustres viros appello, rebus in magistratu, ut in aedilitate, praetura, consulatu gestis*). Andra lovvärda dygder är ärbarhet (*nobilitas*), dygd (*virtus*), auktoritet (*auctoritas*), förtjänstfulla gärningar mot berömda och ärbara människor kända i hela samhället (*merita claros et honoratos toti civitati notissimos*). Dessutom kan andra framstående dygder tas upp, särskilt kristna: välvilja mot fattiga, och om många har varit med och burit personen till graven, om han har levt utan fara i affärer och med värdighet i vila och andra ting.

För att sammanfatta Pontanus; lovprisning över kungar och kejsare skall utgå från själsliga dygder av olika slag. Ju högre personens status ju mer högtflygande men diffusa topiker (jfr ovan om *amplificatio*, jämförelse och *exempla*). När personens relativa status sänks kan mer konkreta dygder användas, men fortfarande endast själsliga dygder. För ädla personer tas dygder av mer omdiskuterad karaktär upp – rikedomar, skönhet men också ursprung och familj. Antagligen skall Ponta-

52 Pontanus påpekar här att ett epitaphium över personer av denna dignitet inte skall innehålla någon mjukhet, vekhet eller medlidande, allt riktas mot beundran och majestät. I andra typer av begravningsdikter över exempelvis kvinnor och barn är det däremot tillåtet med medlidande och tårar. Jfr Ström, *Lachrymae Catharinae*, s. 77.

nus tolkas som så att de själsliga dygderna alltid kan framhåvas och bör framhåvas medan mindre lovvärda dygder kan hyllas om personen är av lägre status.⁵³

I Vossius bok I av *Commentariorum Rhetoricorum, sive oratoriarum institutionum, libri sex* (1630) avhandlas *genus demonstrativum*;⁵⁴ avsnittet inleds med ett kapitel om genrens innehåll och delar (*De materia ac partibus generis demonstrativi*),⁵⁵ men Vossius övergår strax till att beskriva olika typer av lovprisningar; två indelningar av vad som kan lovprisas förklaras; i den första finns följande lovvärda enheter: gudar, människor, djur utan förnuft och ting utan känslor; i den andra är personer, gärningar och saker. All lovprisning bör utgå från det ärbara (*ab honesto*) och röra sig kring dygd (*virtus*). Nyttan (*utilitas*) kan användas när det rör sig om ting (jfr Cicero ovan).

Vossius inleder med externa och interna dygder. De externa dygderna är släkt/ursprung (*exemplum maiorum/genus*), utbildning (*educatio*), bildning (*institutio*), och rikedomar (*divitiae*). De interna dygderna är antingen i själen (*in animo*) eller i kroppen (*in corpore*). Själens dygder är intelligens (*ingenium*), minne (*memoria*) och flit (*industria*). De kroppsliga dygderna är styrka (*robur*), hälsa (*sanitas*), smidighet (*agilitas*) och skönhet (*pulchritudo*). Och så långt känns materia rätt bekant, även om de delas in på ett något annorlunda vis. Vossius övergår här till att precisera på vilket sätt man kan åstadkomma moralisk dygd; naturen sätter igång dygden, kunskap kan styra den och vanan fullbordar den. Effekterna av dygderna (*effecta virtutum*) är lysande gärningar (*res clarae gestae*) och ärotecken på dygd (*virtutum signae*), som kan vara kungakronor (*coronae*), troféer (*trophaea*) och ärr (*cicatrices*).

Lovprisning kan enligt Vossius ske utifrån en artificiell ordning (*series artificialis*), alltså utifrån olika topiker, eller utifrån en naturlig ordning (*series naturalis*), vilket innebär en temporell struktur som börjar före födseln, därefter födseln, livet, döden och efter döden.⁵⁶

Sammanfattning och diskussion

De klassiska auktorerna presenterar tre olika beskrivningssätt, till vilka de senare författarna faktiskt ansluter. Basen kan sägas vara 'själsliga dygder', kroppsliga dygder' och yttre tillgångar', såsom de presenteras i *Ad Herennium*. Dessa element eller topiker återkommer hos alla övriga författare, men på lite olika vis. En grundläggande skillnad är vilken ordning man väljer att använda; topiker kan ordnas i en *series artificialis* (utifrån dygderna själva). Quintilianus blandar in en temporär ordning i presentationen (*series naturalis*), men inom den ramen har även han *series*

53 Även nästföljande kapitel, *De epitaphio Dvcm atque militum*, är intressant. Enligt Pontanus finns två dygder som är utomordentligt viktiga för härförare och soldater, nämligen klokhet/praktiskt förstånd (*prudentia*) och tapperhet (*fortitudo*).

54 Gerardus Vossius (1577-1649), filolog och författare från Leiden.

55 Vossius 1630, s. 46-50.

56 Se Barner, W.: *Barockrhetorik* (Tübingen, 1970), s. 265f. om Vossius betydelse som retoriker och hans verk.

artificialis; de samtida dygderna indelas då på samma vis såsom i *Ad Herennium*, nämligen utifrån själens och kroppens dygder samt yttre tillgångar. Cicero presenterar dygderna utifrån *series artificialis*, men utifrån två överordnade begrepp – ärbarhet och nytta. Ärbarhet är den värdegrund som gäller för lovprisning av människor, och under denna rubrik finner vi sedan *series artificialis* med de dygder och rubriker som vi redan avhandlat.

Själsliga dygder är, med viss variation i ordval, hos samtliga klokhet, rättrådighet, tapperhet och måttfullhet (*prudentia, justitia, fortitudo* och *temperantia*). Kroppsliga dygder är hälsa, styrka, snabbhet och skönhet (*sanitas, robur, agilitas* och *pulchritudo*). Externa tillgångar är exempelvis börd, utbildning, uppfostran, rikedomar och vänskapsrelationer (*genus, educatio, institutio, divitiae* och *amicitiae*).

Dessa klassiska indelningar följs upp och används av de senare författarna. Menander Rhetor använder *series naturalis*, men utan tydlig hänvisning till detta; under de två rubrikerna personliga egenskaper och 'handling' avhandlas nuet, medan detta föregås av en presentation av familj och bakgrund och följs av levnadsbana, alltså det som kommer efter. Menander Rhetor presentation påminner i mycket om den som kan läsas hos Quintilianus. Samma rubriker kan skådas hos Scaliger, men i en annan ordning; Scaliger inleder med *natura*, som i sin tur indelas i själsliga dygder, kroppsliga dygder och yttre tillgångar. Till detta fogas tillgångar, utbildning, handling och omständigheter (*fortuna, institutio, actiones* och *circumstantiae*), vilket motsvarar 'det som kommer efter'.

Pontanus tycks ha *Ad Herennium* som främsta förebild och föreslår en tydlig *series artificialis*. Av större intresse här är hur dygder skall väljas utifrån person. När det gäller kejsare, den person som får anses vara högst i rang, är det endast själsliga dygder som skall tas upp (jfr Cicero ovan). När det gäller en person med något lägre status kan man blanda in kroppsliga dygder och även yttre tillgångar. Pontanus beroende av Menander Rhetor är tydlig, främst när det gäller detaljrikedom i hur texterna skall anpassas efter personens status.

Vossius, slutligen, tycks gå direkt tillbaka på Cicero i det att han använder överordnade dygden 'ärbarhet', men återspeglar också, och hänvisar till, Menander Rhetor.

Redan i de klassiska texterna utreds topiken för lovprisningen noggrant och normen för genren känns tydlig och precis, även om utrymmet den tilldelas kan tyckas litet jämfört med det politiska talets och rättegångstalets genomgångar. Ovan har beskrivits hur dessa klassiska teorier förvaltas och brukas av både Menander Rhetor och retoriker från tidigmodern tid. Topikerna för lovprisning är desamma men hela det epideiktiska talet behandlas alltmer noggrant, och stort utrymme ges till exempel åt att differentiera lovprisningen utifrån mottagarens sociala position⁵⁷ (och

57 Detta skedde dock även under klassisk tid genom att ta hänsyn till *decorum*. Harsting, P. "The Golden Method of Menander Rhetor", s. 139, föreslår att senare tiders skribenter saknade konkreta föreskrifter om hur just *decorum* skulle hanteras, varför Menander Rhetors traktat var mycket intressant för dem. Pontanus noggranna och detaljerade föreskrifter om *decorum* i begravningsdikten måste ha haft samma vägledande funktion.

även till att beskriva lovprisning av döda ting, tex städer och hamnar); en tydlig tendens att specifikt avhandla olika typer av lovprisningar för olika tillfällen finns. Sammantaget pekar undersökningen ovan på en stark tradition som traderats från klassisk tid och från sofisterna till Europa och senare retoriker. Med tiden tycks lovprisningen ha fått en alltmer central och viktig funktion. Detta återspeglas även av den rika tillfälleslitteratur, med fokus på lovprisning vid olika tillfällen, som produceras under tidigmodern tid i Norden och på germanskt område.⁵⁸

Aristoteles hävdade, såsom tidigare nämnts, att det epideiktiska talet är förknipat med ett ceremoniellt tillfälle och har sitt fokus på topiker som handlar om att hylla eller dess motsats. Han skriver även att genren ger utrymme för författaren att paradera med sin retoriska teknik och kunskap. Från Menander Rhetors retoriska traktat kan betydelsen av olika tillfällen värdiga att prydas av utarbetade tal utläsas. Det ceremoniella tillfällets växande betydelse och de lovprisande topikernas användning vid just detta avspeglas i den litterära produktionen under 1600-talet. Men var funktionen hos det lovprisande talet, i exempelvis 1600-talets orationer, att ge författaren en möjlighet att briljera med sin retoriska skicklighet? Förvisso hade författaren den möjligheten och använde den också. Ett exempel finner vi i ett av de andra talen skrivna och hållna vid Gustav II Adolfs död i Rostock; helt i enlighet med teoretiska förskrifter excellerar Albertus Heinsius (doktor i juridik, professor i historia och vice dekan vid juridiska fakulteten) i retoriska utsmyckningar i ett tal på 29 tätskrivna sidor. Talets språkliga utsmyckning är mycket rik och utarbetad. I det klagande mittpartiet flödar texten av olika typer av upprepningar (av ljud, ord och delar av meningar) och parallellt ställda ordvändningar, exempelvis på varandra följande frågor som syntaktiskt byggts upp på samma vis, förevisande ett brett register av ordfigurer (*geminatio*, *complexio*, *anafor*, *epifor* etc). Här återfinns även *exclamatio*, *interrogatio*, *evidentia*, *chiasmer*, samt en del *exempla*. Författaren använder språket för att förhöja sorgen och liksom stegra talet innehållsmässigt.

Men orationerna från Rostock pekar mot andra funktioner för dessa texter; mest påfallande är talens funktion att tradera traditionella värderingar och framhäva dessa som norm. Detta skall avslutningsvis diskuteras tillsammans med orationernas funktion som ritual i en ceremoni.

De orationer som använts som ram för denna artikel lästes upp vid Rostocks universitet vid en ceremoni i december 1632, det vill säga alldeles i anslutning till Gustav II Adolfs död. Ceremonin varade i tre dagar och en oration hölls varje dag. Med tanke på närheten till dödsfallet är det rimligt att anta att orationerna var en del av en större sorgeceremoni, antagligen med andra lämpliga uttryck i form av konst till kungens ära. Det första talet är kortare än de övriga och fungerar som en

58 Om tillfällesdiktning se till exempel Ridderstad, P., S.: "Vad är tillfällesdiktning En kort översikt" i: *Personhistorisk tidskrift*, 76:3, (1980). Hansson, "Bröllopslägrets skald och bärens"; Ström, *Lachrymae Catharinae*; Lindqvist, J.: *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsemän före 1780*. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 38. (Uppsala, 2002).

59 Jfr Snickare, *Enväldets riter*, s. 179f.

60 Jfr Burke, *The Fabrication of Louis XIV*, passim, och särskilt s. 15f.

introduktion eller som ett program för ceremonien, och det placerar dessutom talen i en kontext och som en del av ett ceremoniel som utspelar sig både i kyrkan och vid akademien. Efter en kortare lovprisning följt av klagande partier uppmanar författaren, Michael Waltherus (doktor i teologi och superintendent för östra Frisien) åhörarna, det vill säga akademiens ungdomar, lärare och professorer, det heliga ordets ministrar och skolans lärare, att delta i de olika sorguttrycken, som skall hållas inte bara i kyrkan utan även från akademiens katedrar; den första dagen hålls offentliga tal i kyrkan och på eftermiddagen hålls det första talet vid akademien, det vill säga Johannes Huswedelius tal. Följande dagar talar Valentinus Legdaeus och Albertus Heinsius. I sitt introducerande tal preciserar även författaren Waltherus varför alla skall samlas till denna högtid till kungens ära: för att påminnas om denna händelses storhet, för att akademiens invånare skall upplysas och på så vis allt bättre kunna fungera som exempel för folket, för att kunna lägga all munterhet åt sidan och för att med bön vända bort detta nederlag, som åsamkats genom allas synder, samt slutligen anbefalla kyrkan, provinsen, Akademien och staden åt gudomligt beskydd. Inte bara talen, utan även deras framförande i ett ceremoniel, blir på så vis både ett medel och ett tillfälle att påverka folket, att lyfta fram gemensamma föreställningar, att skapa samhällelig gemenskap och delaktighet och påverka till imitation av dygderna och till handling.⁵⁹ Vi kan anta att den stora flora av litterära manifestationer som följde på Gustav II Adolfs död ingick i skapandet av honom som kung och var en del av det minne som han planerades lämna efter sig, tillsammans med alla de uttryck som föregick hans död.⁶⁰ Talen och tillfället hör nära ihop och epideiktens funktioner vävs ihop med ritualens dito; talen får en roll av social handling.⁶¹ Den lovprisning som framförs erbjuder kunskap som avviker från annan information om kungen, den lyfter samtidigt fram de dygder och karaktärsdrag som är viktiga för att samhället skall fungera; dessa fungerar i sin tur som förebilder att imitera, för den kommande regenten men även för andra människor.⁶² I själva ceremonin äger det epideiktiska mötet rum mellan normerande och imiterade dygder och publiken.⁶³ Talets effekt verkställs i ceremonin.

Den i inledningen presenterade texten av professor Johannes Huswedelius illustrerar de tidigare diskuterade funktionerna för det epideiktiska talet, exempelvis att påverka publiken och förstärka traditionella värderingar. Samtidigt som han målar upp en bild av Gustav II Adolfs dygder ställer han även fram de dygder som generellt bör vara eftersträvansvärda och till exempel sökas hos den döde kungens efterföljare. Han förklarar i detalj hur dygderna såg ut, förstärkta via exempla, och han delar med sig detta till åhörarna. Dessutom visar han upp sin egen retoriska skicklighet och vi får anta att publiken kunde glädja sig åt densamma.

Avslutningsvis skall Huswedelius tal och dess lovprisning demonstreras, då den illustrerar den norm för lovprisning som extraherats ur olika handböcker ovan. Texten inleds av ett fyra sidor långt exordium, där Huswedelius inleder med att ursäktas sin egen ofullkomlighet och tidsbrist, vilken lett till att han inte hunnit sätta

61 Beale, "Rhetorical performative discours".

62 Carter, "The Ritual Function of Epideictic Rhetoric", s. 213f.

63 Sullivan, "The Ethos of Epideictic Encounter", s. 128.

sig in i kungens dygderika karaktär ordentligt.⁶⁴ Han ber åhörarna om överseende med hans tillkortakommanden. Här presenteras också talets huvudtema, nämligen kungens *beatitudo*, alltså salighet/lycksalighet, och citatet *nemo ante mortem beatus* är den genomgående tanken; eller rättare sagt att bevisa att denne kung var just 'prisad lycklig före sin död'.⁶⁵ Talets lovprisande avsnitt sträcker sig sidorna 4 till 15; därefter, sidorna 15-28, blandas de lovprisande topikerna med klagande passager, det vill säga vad Scaliger kallar för *iacturae demonstratio*.⁶⁶ Tröst och uppmaningar finns i ett kort avsnitt på talets allra sista sida. Lovprisning är alltså talets huvudingrediens och på olika vis elaboreras dygdena tapperhet, måttfullhet, storslagenhet, hovsamhet, rättrådighet, självbehärskning och fromhet talet igenom. Det handlar alltså om de klassiska dygdena *ex animo*, vilka också ansågs som de enda användbara för ett tal till en kung.

Huswedelius låter Solon tala; denne hävdar att *beatitudo* är något som inte kan finnas hos en människa under hennes livstid och består i just de ovan nämnda dygdena; Huswedelius låter här historiska personer få exemplifiera dessa dygder: Alexander får illustrera 'tapperhet', Curius 'måttfullhet', Cimon 'storslagenhet', Thrasybulus 'storsinhet', Agisilaos blygsamhet, Q. Flaminius 'vänlighet', Phocions 'trofasthet', Aristides 'rättfärdighet'. Lovprisning *ex animo* byggs upp genom stora härförare från historien som exempla. Denna passage avslutas med att Huswedelius vänder sig direkt till Solon och säger att om han hade rest till nordliga trakter istället för Lydien, hade han fått träffa någon med salighetens alla dygder som var *beatus ante mortem*, nämligen Gustav II Adolf. Talets fortsätter med att lyfta fram stora personligheter, men nu med fokus på stora personer som gått i döden på ett föredömligt vis. Till denna berömda skara kan vi nu lägga Gustav II Adolf, som inte är dem underlägsen på något vis, vare sig i avseende på närvaro i farorna eller klokhet, styrka, fasthet. Nej, han är till och med dem överlägsen genom att han gjorde allt till den sanna Gudens ära, vars soldat och tjänare han sade sig vara. Han var en befriare av förtryckta, deras räddning och frihet. Han bevisade sitt stora sinne och sin tapperhet i många strider i Preussen, Polen och Tyskland.

Här följer en passage på temat 'lystnad' (*ambitio*) som kan förvrida huvudet även på den bäste. Resonemanget skall leda fram till att definiera vad som är sann 'tapperhet' (*fortitudo*). Från dessa mer allmänna tankar går författaren nu till Gustav II Adolf, vilkens dygder elaboreras. Författaren börjar med ursprung, förfäder och föräldrar, och fortsätter till utbildning och uppfostran, där dygd, flit och bristen på lystnad står i fokus. Åter får exempla illustrera; berömda historiska personers lystnad och därmed deras fall diskuteras. Här räknas män som lidit hemsk död upp (Pompeius, Crassus och Caesar), vilka dör på grund av sin *ambitio*, som präglat deras liv. Vår hjälte däremot tillät inte att hans liv smutsades av dylika misstag. Han

64 Möjligen i brist på direkt kunskap om kungen skriver han därefter en lovprisning som direkt följer normen i handböckerna?

65 Jfr Ovidius *Metamorfoser*, 3,136.

66 Alltså ett uppvisande av förlusten. Detta motsvarar Menander Rhetors råd om att låta lovprisningen vara utgångspunkt och bas för klagan. Russell, D. A. & Wilson, N. G. (ed.) *Menander Rhetor*, s. 175.

ägde rikedomar på så vis att dessa användes till att hjälpa fattiga och fick på så sätt trohet och kärlek från undersåtar, vänner soldater. Dygderna 'vänlighet' och 'rättfärdighet' avhandlas därefter.

Här vidtar klagan som bygger på lovprisning; lysande exemplar från historien varvas med sorgliga utrop, tilltal och uppmaningar till åhörarna att sörja eller att imitera kungens lysande exempel, eller att delta i sorguttryck. Huswedelius inleder med det ståtligaste av alla exemplar, nämligen den främste av alla härförare, Jesus Kristus. Kungens 'fromhet' (*pietas*) elaboreras här genom att beskriva hans framfart i Tyskland, strider och segrar vid olika tyska städer fram till den ödesdigra dagen i Lützen. I samband med detta utarbetas ytterligare kungens dygder, denna gång nämns även kroppens dygder och yttre tillgångar i förbifarten.

Sedan är det dags att möta eventuella invändningar (*refutatio*): varför har en så dygderrik och salig människa dött? Författaren förnekar inte att det funnits stora män som trots sina dygder och välgärningar ändå nått hög ålder (Corinthius, Timeleon, Aemilius Paulus). De har nått hög ålder och dött fridfullt i sin säng. Men vem säger att det är bättre att dö i sin säng än i strid, och vem säger att tio år till ger ett bättre liv? Här får vi så några exempel på att det är bättre att dö ung: en mycket gammal härförare utan namn sägs på sin dödsbädd ha klagat över att dö en sådan ovärdig död, och hävdade att han hellre skulle ha dött på slagfältet. Slutsatsen är att för en tapper man är en sådan död att föredra som förenas med fosterlandets välmående och odödlig ära. Vad som är mest önskvärdt är inte ett långt liv utan ett ärofyllt slut. Vårt liv mäts inte av dess långvarighet utan av dess ärbarhet. Författaren vänder sig till åhörarna och uppmanar till tacksägelse till Gud för att ha fått uppleva denne hjälte, begåvad med så många dygder. Han riktar uppmaningar till publiken om att hylla honom, och be honom att försvara dem och bevara dem, samt att ge dem en ny hjälte, som liknar Gustav II Adolf i fromhet och dygd och som kan sköta allt till en enda Guds ära, för fosterlandets skydd, för fred, för kyrkans skydd, för frihet till de förtryckta.

Dygder framställs alltså i ett slags argumenterande form, vilket avslutas med ett försök till att bemöta ett motargument, nämligen varför en så fantastisk ledare skulle dö så ung. Det blir tydligt att lovprisningen också har till syfte att lyfta fram de dygder som anses vara värda att imitera, för en kommande regent men också för folket i sig. Framställandet av kungens dygder blir också således ett försök till övertygande med politisk bakgrund. Gustav II Adolfs betydelse för de evangeliska furstarna i det tyska riket under det 30-åriga kriget var stor och kungen hade haft en avgörande roll för framgång här. Det var säkert av stor vikt att lärde vid ett universitet i det protestantiska området Mecklenburg-Vorpommern uttryckte sin tacksamhet och vördnad inför den svenske kungen och stridsherren. Samtidigt som detta politiskt argumenterande tal, i form av lovprisande överdåd, byggs upp, överöses åhörarna av ett retoriskt utsmyckat och konstfullt ordflöde.

Talets lovprisning får på så sätt även en politisk funktion, den blir ett exempel på hur politiska värderingar framförs och påverkar åhörarna, dock tämligen subtilt, insmugna i retoriska dekorationer och en dramatisk klagan. Likväl ställs ett politiskt

ideal upp utifrån den döde kungen, men de framställda dygderna fungerar även som ett exempel på hur en ledare skall vara i mer allmänna ordalag och som en beskrivningsmodell för hur en kommande kung bör vara. Här skapas politiska ideal och traderas till allmänheten. På sätt och vis kan talen även betraktas som propaganda då man kan anta att mindre önskvärda egenskaper helt sonika utelämnades.⁶⁷ Epideiktiken, eller genus demonstrativum, är under 1600-talet alltså inte bara ett festtalets och därmed underhållningens genre utan även en genre med argumenterande och politisk genomslagskraft, en del av ett utarbetat ceremoniel med ett tydligt uppfostrande drag, där dygder värda att imitera ställs fram.

67 I min kommande projektrapport om 1600-talets orationer över kungliga personer avser jag att studera orationernas möjliga propagandistiska funktion. Det är rimligt att tänka sig att dessa orationer, via lovprisning av kungen och hans gärningar, användes av makten att få olika instanser och folket att acceptera krig och att även bidra till krig. Forssberg, A. M.: *Att hålla folket på gott humör. Informationsspridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680*. (Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 80. Stockholm, 2005) diskuterar informationsspridning och krigspropaganda utifrån andra skrivna dokument än orationer under en närliggande period. Orationerna kring Gustav II Adolfs död kan tänkas ha haft en liknande funktion, nämligen att legitimera den svenske kungens framfart i det tyska riket.

Litteratur

Klassikerna:

- Butler, H. E. (transl.): *The Institutio Oratoria of Quintilian*, Vol. I, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, 1963.
- Caplan, H. (transl.): *Cicero in Twenty Eight Volumes. I [Cicero] Ad C. Herennium (Rhetorica ad Herennium)*, The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London 1968.
- Hubbell, H. M. (transl.): *De inventione: De optimo genere oratorum; Topica*. The Loeb Classical Library, William Heinemann Ltd, London, 1949.

Äldre texter:

- Corraea, Th., *De Eloquentia libri quinque*. Bononiae, 1591.
- Corraea, Th., *De Epigrammate /.../* Bononiae, 1590.
- Pontanus, J., *Poeticarum Institutionum Libri III. Editio tertia cum auctario et indice hactenus desiderato. Eiusdem Tyrocinium poetiarum cum supplemento*. Ingolstadii, 1600.
- Scaliger, J., C., *Poetices Libri Septem. Faksimile – Neudruck der Ausgabe von Lyon 1561 mit einer Einleitung von A. Buck*, Stuttgart – Bad Cannstadt, 1964.
- Vossius, G., J., *Commentariorum Rhetoricorum, sive oratoriarum institutionum, libri sex. Quarta editio auctiores, et emendatiores*. Lugduni Batavorum (Leiden), 1630.

Moderna texter:

- Barner, W.: *Barockrhetorik. Untersuchungen zu ihrer geschichtlichen Grundlagen*. Tübingen, 1970.

- Beale, W. H.: "Rhetorical performative discours: A new theory of epideictic.", i: *Philosophy and Rhetoric*, 11/1978, s. 221-245.
- Burgess, Th. C.: "Epideictic Literature", i: *Studies in Classical Philology*. Vol. III, 89-254. Chicago, 1902.
- Burke, P.: *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven & London, 1992.
- Carter, M. F.: "The Ritual Function of Epideictic Rhetoric: The Case of Socrates' Funeral Oration", i: *The International Society for the History of Rhetoric Rhetorica*, Vol. IX, No. 3 /1991, s. 209-232.
- Condit, C. M.: "The Functions of Epideictic: The Boston Massacre orations as exemplar", i: *Communication Quaterly*, Vol. 33, No. 4/1985, s. 284-299.
- Eriksson, A.: *Retoriska övningar. Afthonios' progymnasmata*. Inledning, översättning, kommentar. Falun, 2002.
- Erman, W., & Horn, E.: *Bibliographie der deutschen Universität: Zweiter, besonderer Teil*. Leipzig und Berlin, 1904.
- Forsberg, A. M.: *Att hålla folket på gott humör. Informations-spridning, krigspropaganda och mobilisering i Sverige 1655-1680*. Acta universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in History 80. Stockholm, 2005
- Hansson, S.: "Bröllopslägrets skald och bårens". *En studie i Lucidor's tillfällesdiktning*. Göteborg, 1975.
- Hansson, S. (red.): *Progymnasmata. Retorikens bortglömda text- och tankeform*. Åstorp, 2003.
- Hardison, O. B. Jr.: *The Enduring Monument. A Study of the Idea of Praise in Renaissance Literary Theory and Practice*. Chapel Hill, 1962.
- Harsting, P.: "The Golden Method of Menander Rhetor", i: *Analecta Romana Instituti Danici*. Köpenhamn, 1992, s. 139-157.
- Hausser, G. A.: "Aristotle on Epideictic: The Formation of Public Morality", i: *Rhetoric Society Quaterly*, Vol. 29, Nr. 1/1999, s. 5-23.
- Kennedy, G.: *The Art of Persuasion in Greece*. Princeton, New Jersey, 1963.
- Krummacker, H.-H.: "Das barocke Epicedium. Rhetorische Tradition und deutsche Gelegenheitsdichtung im 17. Jahrhundert", i: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft*, 18/1974, s. 89-147.
- Lausberg, H.: *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. 3 Auflage 1990 Mit einem Vorwort von Arnold Arens. Stuttgart, 1990.
- Lindqvist, J.: *Dygdens förvandlingar. Begreppet dygd i tillfällestryck till handelsmän före 1780*. Acta Universitatis Upsaliensis. Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet 38. Uppsala, 2002.
- Miecznikowski Sheard, C.: "The Public Value of Epideictic Rhetoric", i: *College English*. Vol. 58, no. 7/1996, s. 765-794.
- Perelman, C., & Olbrechts-Tyteca, L.: *The new rhetoric: A treatise on argumentation* (J. Wilkinson & P. Weaver, Transl.). Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1969.
- Ridderstad, P. S.: *Konsten att sätta punkt. Anteckningar om stenstilens historia 1400-1765*. Filologisk-filosofiska serien 14, KVHAA. Stockholm, 1975.
- Ridderstad, P., S.: "Vad är tillfällesdiktning. En kort översikt" i: *Personhistorisk tidskrift*, 76:3/1980, s. 25-41.
- Russell, D. A. & Wilson, N. G. (red.) *Menander Rhetor*. Oxford, 1981.
- Russell, D.: "The Panegyrist and their Teachers" i: *The Propaganda of Power. The Role of Panegyric in Late Antiquity*. Red. Mary Whitby, 17-49. Leiden, Boston, Köln, 1998.
- Snickare, M.: *Enväldets riter. Kungliga fester och ceremonier i gestaltning av Nicodemus Tessin den yngre*. Stockholm, 1999.
- Ström, A.: *Lachrymae Catharinae. Five Collections of Funeral Poetry from 1628. Edited with Studies on the Theoretical Background and the Social Context of the Genre*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensis 38. Stockholm, 1994.

- Ström, A.: "Loci et Sententiae. A Study of Composition and Imitation in Two Collections of Funeral Poems, written at the Deaths of Martinus Erici Gestrinus' Sons" i: *Poems for the Occasion. Three essays on Neo-Latin Poetry from Seventeenth-Century Sweden*, Gejrot, C., Ström, A.. Acta Universitatis Stockholmiensis, Studia Latina Stockholmiensia 44, s. 77–164, Stockholm, 1999.
- Ström, A.: "Skrivundervisningens pedagogik hos Johannes Matthiae Gothus. Svensk elementärundervisning under 1600-talets första hälft med fokus på språkinläring och skrivträning" i: *Progymnasmata. Retorikens bortglömda text- och tankeform*. Red. Stina Hansson, s. 113-136. Åstorp, 2003.
- Sullivan, D.: "The Ethos of Epideictic Encounter", i: *Philosophy and Rhetoric*, vol. 26, no. 2/1993, s. 113-133.
- Vickers, B.: *In Defence of Rhetoric*. Oxford University Press, New York, 1988.